

асацыятыўны фон, маюць знешнія асацыятыўныя сувязі слоў, з якіх складаецца верш. Яны ствараюць знешні славесна-асацыятыўны арэол верша. Славесна-асацыятыўны арэол утвараецца тымі словамі, якія настойліва выклікаюцца словамі тэкста. Гэтыя асацыятыўна выкліканыя словы непасрэдна не прысутнічаюць у тэксце, але яны ўзнікаюць у чытацкай свядомасці і ўздзейнічаюць на чытача. Некаторыя з слоў славесна-асацыятыўнага арэола выклікаюцца не адным, а некалькімі словамі тэкста. Можна лічыць такія элементы найбольш устойлівымі і моцнымі ў арэоле. Перш за ўсё да іх трэба аднесці слова *чалавек*, якое выклікаецца як асацыяцыя шэрагам слоў, ужытых у тэксце: *ісці, людзі, беларус, плячо, рука, сляпы, глухі*. Можна абгрунтавана сцвярджаць, што слова *чалавек* нябачна прысутнічае ў слоўніку верша. Словы *грамада, людзі* (і слова *чалавек*) выклікаюць яшчэ адно важнае слова — *народ*. Яны выклікаюць таксама слова *зямля*, словы *беларус* і *грамада* выклікаюць слова *мужык*. Словы *рука* і *плячо* асацыятыўна звязаны з словам *сябар*.

У асацыятыўны арэол уваходзяць не толькі тыя словы, што выклікаюцца некалькімі стымуламі, наяўнымі ў тэксце, але і тыя, што выклікаюцца адным стымулам, асабліва калі ён паўтараецца ў тэксце. Найчасцейшыя асацыяцыі да слова *ісці* — *хутка, дарога, уперад (наперад)*; найчасцейшая асацыяцыя да тройчы выкарыстанага ў тэксце слова *крыўда* — антанімічнае *праўда*. Цікава, што сярод асацыяцый на слова *разбудзіць* словы *падняць, устаць*, суадносныя з асацыяцыямі на больш канкрэтныя словы *рука, нага* — словамі *узняць, стаяць*. На стымул *грамада* выступаюць асацыяцыі *шмат, многа*, якія суадносяцца са значэннем слова *мільён*. Такім чынам, асацыятыўны арэол верша, лексіка якога вытрымана наогул у мінорным плане, больш аптымістычны. Аб гэтым сведчаць такія словы арэола, як *праўда, падняць, узняць, устаць, уперад, хутка*.

У некаторых выпадках адбываецца як бы ўроўнаважванне адмоўных і станоўчых элементаў арэола. Калі слова *кроў* мае сярод асацыяцый слова *смерць*, то гэта ўроўнаважваецца асацыяцыяй *жыццё*, што ўзнікае як асацыяцыя на стымул *век*. Словы *крыўда, кроў* выклікаюць асацыяцыю *боль*, але словы *гора* і *людзі* выклікаюць асацыяцыю *радасць*. Слова *сон* выклікае асацыяцыю *ноч* з яе непрыемнымі канатацыямі, але слова *разбудзіць* асацыіруецца з іншым вызначэннем часу — *раніца* (а значыць і з яго прыемнымі канатацыямі). Словы *сляпы, глухі* сярод устойлівых асацыяцый маюць не толькі словы *бедны, нямы, цемра*, але і больш аптымістычныя дзеясловы *бачыць, чуць*.

Можна адзначыць яшчэ некаторыя цікавыя элементы арэола: слова *цяжар* на стымул *несці*, словы *добрыя і справядлівасць* на стымул *людзі*; на слова *гора* выступае рэакцыя *мора*, якая мае не толькі гукапераймальны характар, але і суадносіцца з сямей вялічыні, мноства, што прысутнічае як у лексіконе верша, так і ў арэоле. Цікава, што адзіная фарбавая асацыяцыя, што зафіксавана ў арэоле, чырвоная, абумоўленая стымулам *кроў*.

Такім чынам, да 35 поўназначных слоў тэкста ў іх непасрэдным уздзеянні на чытача прыядноўваюцца яшчэ дзесяткі слоў славесна-асацыятыўнага арэола твору. Гэты арэол — не проста набор лексем, а пэўным шляхам арганізаваная сукупнасць слоў, якая паглыбляе і завастрае славесную магутнасць выдатнага твору беларускай паэзіі пачатку нашага стагоддзя.

В. П. КРАСНЕЙ

3 ПРАЦЫ ЯКУБА КОЛАСА НАД ПАЭМАЙ «НОВАЯ ЗЯМЛЯ»

Ёсць творы настолькі мудрыя сваёй жыццёвай праўдай, настолькі значныя выяўленчай сутнасцю і дасканалыя мастацкай выразнасцю, што іх, як песню, бярэш з сабою ў дарогу на ўсё жыццё. Імі зачытва-

ешся ў гады бесклапотнага дзяцінства, захапляешся ў гарачую пару юнацтва, перачытваеш на схіле мудрай восені і кожны раз адкрываеш новыя таямніцы, бачыш новыя фарбы, хвалюешся, перажываеш, успамянаеш...

Адным з такіх класічных твораў у беларускай нацыянальнай літаратуры з'яўляецца велічная паэма слаўнага народнага песняра Якуба Коласа «Новая зямля». Пачынаецца яна незабыўнымі радкамі:

Мой родны кут, як ты мне мілы..
Забыць цябе не маю сілы!

Сказана гранічна проста, але так шчыра і непасрэдна, што кранае да болю. Настрой паэта адразу перадаецца чытачу, авалодвае ўсёй яго істотай, мімаволі абуджае дарагія ўспаміны, бо, гаворачы словамі І. Мележа, «ёсць у кожнага свой, мілы сэрцу куток, які з бегам гадоў не толькі не цымее ў памяці, а становіцца як бы яснейшым, даражэйшым. Багата можа быць у чалавека за жыццё іншых куткоў, і больш слаўных, і больш выдатных, але гэты куток, і не слаўны, і не выдатны, можа, нічым, не забываецца, не адступае ўдалеч, сярод іншых дарагіх, хвалюючых успамінаў — ён самы дарагі, самы шчымлівы! Куток гэты — тая хата, дзе мы вучыліся бегаць, дзе чулі цеплыню матчыных рук і цеплыню сэрца, куток нашага маленства»¹. Яшчэ некалькі хвілін развагі, роздуму пра лёс, пра жыццё, яшчэ адзін уздыг — і перад намі адкрываецца цудоўная карціна лесніковай пасады. Выпісана яна так жыва і пластычна, што ўспрымаецца і зрокам, і слыхам, і пачуццямі ва ўсёй сваёй прыгажосці і непаўторнасці. Чытаеш радок за радком, бачыш непамерную любоў паэта да роднага краю, да родных, мілых і блізкіх яму людзей, але душой адчуваеш яго смутак, яго боль, які часам не-не ды і прарвецца ў журботна-задуменнай інтанацыі. Усё гэта чаруе, захапляе, насцярожвае, інтрыгуе і ўжо не дае адступіцца ад твора, пакуль не будзе прачытана яго апошняя старонка.

Гаворачы пра творчую гісторыю паэмы, Якуб Колас на рэспубліканскай нарадзе маладых пісьменнікаў зазначаў: «Калі я сядзеў у астрозе, перада мной вельмі ярка паўсталі малюнкi маленства, прыроды. Я не думаў тады яшчэ аб напісанні паэмы. Хацелася проста расказаць аб тым, што так маляўніча паўстала ў маёй памяці. Я апісаў леснікову пасаду. Затым з'явілася жаданне напісаць большае. Так паступова вырастала «Новая зямля»². Пра гэта сведчаць і асобныя раздзелы, што друкаваліся да 1921 года на старонках перыядычных беларускіх выданняў у выглядзе вершаваных апавяданняў з падзагалоўкамі «Пачатак з расказа «Новая зямля», «3 расказа «Новая зямля», «Урывак з расказа «Новая зямля».

З часу напісання першых радкоў твора ў краіне адбыліся падзеі сусветна-гістарычнага значэння: перамагла Вялікая Кастрычніцкая сацыялістычная рэвалюцыя, упершыню ў сваёй гісторыі Беларусь атрымала дзяржаўнасць, беларускі народ пачаў будаваць светлую і шчаслівую яву. Асэнсоўваючы ўжо ў новых умовах гістарычны лёс сваёй краіны і народа, Якуб Колас паглыбіў ідэйную задуму твора, напісаў дзевятнаццаць новых раздзелаў, перапрацаваў апублікаваныя раней і ў студзені 1923 года закончыў працу над паэмай. У пачатку гэтага ж года «Новая зямля» выйшла з друку асобным выданнем.

Найбольш перапрацаваны, з мэтай узмацніць сацыяльнае гучанне паэмы, больш выразна акрэсліць ідэю, стварыць рэальныя ў сваёй аснове вобразы і карціны, тыя раздзелы, якія былі напісаны ў 1911 годзе («Леснікова пасада», «Раніца ў нядзельку», «За сталом», «Смерць ляснічага» і інш., асабліва вершаванае апавяданне «Як дзядзька ездзіў у Вільню і што ён там бачыў»).

Каб паказаць, наколькі істотнымі былі гэтыя аўтарскія праўкі для раскрыцця ідэйнага зместу твора, параўнаем некалькі ўрывкаў з раздзела «Смерць ляснічага». Міхал і Ксавэры, «два служакі», ідуць на пахаванне ляснічага, хваляць, як вядзецца, нябожчыка і са страхам

думаюць пра тое, што іх чакае ў будучым. Яны разумеюць, што гэты «ў лясніцтве кут парожны, куток паквапны і багаты» моцна прыцягвае паноў і пасля смерці ляснічага нехта з панскай плоймы абавязкова прыйдзе сюды правіць, але баяцца, што:

Назначаць гэтакага ката,—
І да Цімоха скажаш — «тата»³.

Відавочна, што гэта сюжэт звычайнага вершаванага апавядання. Калі ж паэт напісаў іншыя раздзелы, калі была вынашана тэма твора і канчаткова выспела яго ідэйная задума, Якуб Колас перапрацаваў раздзел, дапісаў некаторыя новыя радкі, з якіх асабліва вылучаюцца наступныя:

Назначаць гэтакага ката,
Тады запахне свая хата...
І тут у першы раз Міхала
Вось гэта думка напаткала:
Купіць зямлю, прыдбаць свой кут,
Каб з панскіх выпутацца пут,
І там зажыць сабе нанова:
Свая зямля — вось што аснова!

У агульнай сюжэтнай лініі паэмы апошнія шэсць радкоў з'яўляюцца па сутнасці цэнтральнымі, бо тэма пошукаў зямлі, якая гучала ў раздзелах, напісаных да рэвалюцыі, была пераасэнсавана і перарасла ў тэму пошукаў шляхоў да свабоды і волі. Невыпадкова Якуб Колас у прадмове да трэцяга выдання паэмы пісаў: «Куды ж мог падзецца Міхал і дзе шукаць збавення? Ён уяўляў сабе, што селянін, седзячы на сваёй зямлі і маючы кусок свайго хлеба, знаць не знае пана ляснічага і не ведае той залежнасці ад пана, у якой знаходзіўся Міхал. Ён уяўляў сабе, што пан ляснічы не можа прагнаць гаспадара селяніна з яго зямлі, не можа абярнуць яго ў свайго слугу і нявольніка»⁴.

Цалкам адпавядае жыццёвай праўдзе і тое, што думка «набыць зямлю» ўпершыню прыходзіць да Міхала тады, калі памёр стары ляснічы: у такія моманты чалавек часам думае не столькі пра таго, хто памёр, колькі пра сваё будучае. Менавіта так мог думаць Міхал, бо «сацыяльнае становішча яго — становішча нявольніка і бяспраўнага чалавека»⁵, жыццёвы лёс якога поўнасю залежаў ад капрызнай панскай волі.

Якуб Колас дапрацоўваў і перапрацоўваў не толькі карціны сюжэта нага апавядання, але і пейзажныя замалёўкі.

*Тым часам ужо і развіднялось, Як два мужчыны вышлі с хаткі. Крычалі качкі каля гаткі, І дзесьці гусі гергяталі, Цяцерукі ўжо такавалі...*⁶

Параўнаем:

*Міхал з Ксавэры вышлі з хаткі. Сьвітала ўжо. Дзесь каля гаткі У гэтым досьвітку маўклівым Крычалі гусі праразьліва, Нястройным хорам гергеталі, Ды качкі з шумам праляталі, І кнігаў нёсся плач з луі. У глыбі лясоў цяцярукі ўжо зачыналі свае токі, Усход віталі агнявокі, Віталі шчыра і натхненна*⁷.

У першапублікацыі прыведзеныя радкі выконвалі чыста інфармацыйную функцыю, не «працавалі» ні на сюжэт, ні на вобраз. Уключаючы раздзел у паэму, Якуб Колас істотна перапрацаваў першапачатковы тэкст, стварыў па сутнасці новую карціну і надаў радкам іншаесэнсавое гучанне. Новыя мазкі, свежыя фарбы (досвітак маўклівы, крычалі праразьліва, нястройным хорам гергеталі, качкі з шумам праляталі, плач кнігаў нёсся, цяцярукі усход віталі агнявокі, віталі шчыра і натхненна) ажывілі малюнак, радкі загучалі больш эмацыянальна і разам з тым неяк трывожна, напружана. Гармонія выяўлення якраз у тым і заключаецца, што паэт, перапрацаваўшы радкі першапублікацыі, дасягнуў такога адзінства сэнсу, тону і рытмікі, якое цалкам адпавядае настрою Міхала. Псіхалагічна глыбока абумоўлена тое, што даная карціна выпісана Якубам Коласам з асаблівай выразнасцю. Смерць ляснічага так моцна ўскалыхнула Міхала, так яго ўразіла, што ў гэты мо-

мант ён усё да драбніц успрымаў і зрокам, і слыхам, і душой, і пачуццямі. Ён чуе ў маўклівай цішыні раніцы, з аднаго боку, праразлівы крык гусей, іх нястройнае гергетанне, шум качак, плач кнігаў, а з другога — натхнёнае такаванне цецерыкоў. Прырода жыве, жыве сваім жыццём, складаным і супярэчлівым. Гэтая супярэчлівасць нібы перадаецца Міхалу. Трывога за сваю сям'ю, за свой лёс авалодвае яго істотаю, ён думае аб смерці і жыцці і вырашае набыць уласную зямлю.

Дэвізам пісьменніка Якуб Колас лічыў «імкненне шліфаваць мову, ясны, просты, выразны падбор кожнага слова і сказа, трапная характарыстыка персанажаў»⁸. Вось чаму ён і пасля выхаду ў свет «Новай зямлі» асобным выданнем яшчэ і яшчэ звяртаўся да паэмы, перачытваў свой любімы твор і амаль кожны раз, калі паэма рыхтавалася да перавыдання, перапрацоўваў асобныя паэтычныя радкі або данісваў новыя, уносіў шматлікія праўкі граматычнага, лексічнага і стылёвага характару, каб паглыбіць характарыстыку вобразаў, надаць вершу сэнсавую дакладнасць ці адпаведнае рытмічнае гучанне. Напрыклад, у першых трох выданнях «Новай зямлі» (раздзел «Смерць Міхала») ёсць такія радкі:

І засмуткуеш паняволі
Ад гэтых думак, цёмнай долі,
Калі набытак і скарб хатні
Ідуць на звод на той астатні.
Але ці ёсць, ці ёсць парука,
Што будзе сэнс мець гэта мука?

Як бачым, сумненне ў правільнасці таго шляху, які абраў Міхал, выказвалася, але з кантэксту не вынікала, каму іменна яно належыць. Пазней Якуб Колас палічыў гэта недахопам і ўнёс істотныя змены ў ранейшы тэкст, дапоўніўшы яго 18 новымі радкамі, з якіх асабліва вылучаюцца наступныя:

...Такія думкі, разважанні,
Як молат, білі ў сэрца Ганне: —
Тут справа не ў свай сядзібе,
А ў ладзе гэтым уся злыбедзь.—

Новыя радкі, якія дапісаў паэт, надзвычай важныя для характарыстыкі галоўных вобразаў, у прыватнасці Ганны.

Якуб Колас вельмі тонка адчуваў унутраны змест слова і замяняў асобныя лексічныя адзінкі іншымі, дасягаючы сэнсавай дакладнасці. Параўнаем:

А ў небе ўдзень і вечарамі
Высока здольнымі шнурамі
Злятаўся вырай жураўліны...
(выданні 1923 г., 1927)

А ў небе ўдзень і вечарамі
Высока гэтымі шнурамі
Злятаўся вырай жураўліны...
(выданне 1934 г.)

А ў небе ўдзень і вечарамі
Высока роўнымі шнурамі
Злятаўся вырай жураўліны...
(выданне 1946 г., канчатковая рэдакцыя)

Словы *здольнымі*, *гэтымі* «ўпісваліся» толькі ў агульны рытмічны малюнак твора, сэнсава ж яны не адпавядалі моўнай сітуацыі. Аўтар гэта разумеў і шукаў тое адзінае слова, якое дапамагло б дакладна аформіць паэтычную думку. Такім аказалася звычайнае агульнаўжывальнае слова *роўнымі*.

Яшчэ некалькі прыкладаў:

Ды ўраз-жа сьмех той адарвалі
(1923, 1927)

Ды ўраз-жа смех той абарвалі
(1934)

Што ў нутрах цьмы агонь сьвідруе
(1923, 1927)

Што ў нетрах цьмы агонь сьвідруе
(1934)

Паэма «Новая зямля» выдаваўся і перавыдаваўся ў тыя часы, калі адбывалася станаўленне норм беларускай літаратурнай мовы. У іх працоўцы і замацаванні вялікая роля належыць Якубу Коласу, таму ў яго творы знайшлі адлюстраванне ўсе тыя зрухі, якія адбываліся ў тагачаснай мове. Гэта выразілася не толькі ў праўках граматычнага

характару, але і ў замене дыялектных слоў і іх форм агульнанароднымі. Напрыклад, у першавыданні паэмы сустракаюцца словы і формы тыпу *віёрка, дзесяніца, замеціць, картофля, кожды, мятушыцца, падштоўхваць, на дубох, у ляхох* і г. д. Калі ж у працэсе станаўлення беларускай літаратурнай мовы выяўлялася, што падобныя словы і формы не набывалі статуса нормы, Якуб Колас уносіў адпаведныя праўкі: *вавёрка* (выданне 1946 г.), *дзесяціна, заўважыць, бульба, кожны, мітусіцца* (1927), *падштурхваць, на дубах, у ляхах* (1934).

Аднак неабходна заўважыць, што такія праўкі праводзіліся паэтам толькі пры той умове, калі не парушаліся метрыка, рытм, рыфма верша, агульны інтанацыйны лад твора. У адваротных выпадках захоўваліся ранейшыя словы і формы, напрыклад:

1. Бруліся ў цяньку іх хвалі...	4. Гараць дрыготна, ззяюць зоркі,
Аж покі ў Нёман не ўцякалі	Як найдарожшыя пацёркі...
2. Стаю хлявец якраз напроці	5. Чуць міска ткнулася сюды,
І чуць ліпеў, як бы на плоце	Дык у яе, як па прыказу,
Гаршчок...	Відэльцаў з восем лезе зразу.
3. І вось што, братцы, дзіўна ў свеце,	6. Быў дзядзька ў пушчах, у барох
Вы толькі добра паглядзеце...	І расчытаць іх голас мог.

Здавалася б, словы і формы *прыказ, пацёркі, покі, напроці, зразу, паглядзеце, у барох* будуць выразна ўспрымацца як ненаарматыўныя і непажаданыя ў надзвычай паэтычным творы. Але гэтага не здарылася: паэма настолькі зачароўвае чытача сваім зместам, настолькі бярэ яго ў сваю абладу ідэяй формы, што моўныя няправільнасці не толькі не заўважаюцца, а ператвараюцца ў цуд паэзіі і выяўляецца дзівосная краса жывога беларускага слова. Дарэчы, вершаваныя радкі, якія «выбіваліся» з агульнага рытміка-інтанацыйнага ладу, Якуб Колас правіў да таго часу, пакуль не дасягаў поўнай гармоніі. Напрыклад, у выданні паэмы 1923 г. чытаем:

Нясьліся зыкі песень здольных,
У ляхах раз-по-раз адбівалісь;
Ім ўзгоркі ўсюды адклікалісь...

У трэцім радку дзеля захавання рытму паэт скараціў галосны гук *у* пасля зычнага (ім *ўзгоркі*). Аднак пры гэтым атрымалася такое спалучэнне гукаў (ім *ўзгоркі*) і іх паўтарэнне (*ўзгоркі ўсюды*), якія не надавалі натуральнага гучання вершу і выяўлялі парушэнне моўнага «этыкету». Аўтар гэта адчуваў і ў наступным выданні даў новую рэдакцыю памянёнага радка:

Нясьліся зыкі песень здольных,
У ляхах раз-по-раз адбівалісь;
Ім узгоркі адклікалісь...

Але і гэта не задаволіла, паколькі атрымаўся радок іншага вершаванага памеру (харэй, а паэма напісана ямбам). Таму Якуб Колас пазней зноў звярнуўся да гэтага радка, ужыў на самым яго пачатку злучнік *і*, у выніку чаго верш адразу загучаў у патрэбным рытміка-інтанацыйным ключы:

Нясьліся зыкі песень здольных,
У ляхах ра-пораз адбівалісь
І ім узгоркі адклікалісь...

Увогуле, Якуб Колас правіў асобныя радкі «Новай зямлі» да таго часу, пакуль не дасягаў такога гарманічнага адзінства формы і зместу гэтага рэдкага па сваёй мастацкай сіле твора, якое праяўляецца на ўсіх узроўнях: сэнсавым, гукавым, метрычным, інтанацыйным.

¹ Мележ І. П. Трохі згадак і думак.— У кн.: Пяцьдзесят чатыры дарогі.— Мінск, 1963, с. 387.

² Літаратура і мастацтва, 1947, 2 жніўня.

³ Вольная Беларусь, 1918, № 19, с. 150. Пры гэтым тут і далей захоўваюцца граматыка-правапісныя асаблівасці тагачасных выданняў.

⁴ Колас Якуб. Новая зямля.— Мінск, 1934, с. 4.

⁵ Там жа, с. 3.

⁶ Вольная Беларусь, 1918, № 19, с. 150.

⁷ Колас Якуб. Новая зямля.— Мінск, 1923, с. 62.

⁸ Колас Якуб. Збор твораў у 12 тамах.— Мінск, 1964, с. 364.

Р. Н. КЛЮСАЎ

НАД СТАРОНКАМІ ЯКУБА КОЛАСА

(эпізод з гісторыі беларуска-рускіх
літаратурных сувязей)

У трэцяй кнізе трылогіі Якуба Коласа «На ростанях» ёсць такое месца. За удзел у канспіратыўным сходзе, на якім абмяркоўваліся пытанні аб стварэнні настаўніцкага саюза і аб прапагандзе ідэй рэвалюцыі сярод сялянства, настаўнікаў Андрэя Лабановіча і Янку Тукалу звольнілі з работы і аддалі пад нагляд паліцыі. Невядома яшчэ, ці абмяжуюцца служкі самадзяржаўя, выкараняючы «крамолу», толькі звальненнем,— наперадзе застаецца пагроза суда, турмы або высылкі. Зразумела, настрой у маладых людзей не найлепшы. І вось, падбадзёрваючы свайго менш устойлівага дружбака, Лабановіч гаворыць:

— Трымайся, Янка, нас яшчэ лёсы неведомыя чакаюць. Падаць духам не будзем!

— Не будзем!..— падхапіў Янка.— Мы яшчэ пакажам, што такое «агаркі-санкюлоты» — сцеражыся, багацеі, бедната гуляе!

Пасля таго, як настаўнікаў павыганялі са школы, яны называлі сябе «агаркамі», гэта значыць людзьмі, выкінутымі за парог жыцця¹. Не зусім звычайнае спалучэнне стылістычна разнародных слоў *агаркі* і *санкюлоты* адразу спыняе на сябе ўвагу чытача. Слова *санкюлот* само па сабе не выклікае здзіўлення ў даным кантэксце: размаўляюць настаўнікі, людзі з дастаткова шырокім культурна-гістарычным кругоглядам. Народжанае ў часы французскай рэвалюцыі 1789 года слова *санкюлот* (*sans-culottes* — літаральна той, хто не носіць кароткіх штаноў, прыналежнасці дваранскага касцюма, гэта значыць прадстаўнік трэцяга саслоўя, вораг арыстакратыі і духавенства) ужыта ў прыведзеным выпадку вельмі трапна. Сапраўды, для абаронцаў царскага рэжыму маладыя настаўнікі, выходцы з малазямельнага беларускага сялянства, якія выступалі з рэвалюцыйна-дэмакратычнымі патрабаваннямі, павінны былі здавацца такімі ж небяспечнымі, як у свой час *санкюлоты* для французскага абсалютызму. Своеасаблівая трансплантацыя гэтага слова з адных сацыяльна-гістарычных умоў у другія надае яму адпаведнае ідэйнае гучанне.

Але чаму ў спадарожнікі да *санкюлота* трапіла слова *агарак*? На першы погляд Якуб Колас проста выкарыстаў тут звычайны прыём метафарызацыі, і сэнс метафары зусім празрысты: вясковыя настаўнікі *загарэліся* ідэяй рэвалюцыйнай барацьбы (успомнім іх рамантычна-прыўзняты настрой у час нелегальнага сходу, пафас іх намераў і прамоў), але не паспелі яшчэ зрабіць што-небудзь істотнае, як іх выкрыла паліцыя. Разгубленасць ад няўдачы на першых кроках, страта перспектывы, праявы баязлівасці і маладушша сярод некаторых з тых, што спачатку пайшлі разам з Андрэем і Янкам,— усё гэта натуральна супаставіць са з'явай згасання. Адсюль і сумна-іранічны вобраз *агарка*.

Пры больш уважлівым разглядзе выяўляецца, аднак, што справа тут не ў адной толькі метафарызацыі. У рускім слоўніку Д. Н. Ушакова адзначана, што акрамя звычайнага значэння слова «агарак» — астатак недагарэлай свечкі — маецца яшчэ і другое (з паметамі «просторечное, презрительное, бранное»): «подросток-хулиган, безнравственный мальчишка». Калі ўлічыць, што з пункту погляду казёнай ідэалогіі самадзяржаўя, праваслаўя і народнасці ўсякая рэвалюцыйная дзейнасць прызнавалася «безнравственной» і што царскае правасуддзе заўсёды кваліфікавала сваіх палітычных праціўнікаў як крымінальных